

ASUNNOTTOMUUS JA PÄIHDEHUOLTO – HOITAAKO HUOLTO, HUOLTAAKO HOITO?

JOUNI KYLMÄLÄ

Matti ja Liisa ovat yli 50-vuotiaita ja ovat olleet yhdessä lähes 20 vuotta. Mainitsemisen arvoiseksi heidän elämänsä tekee se, että he ovat eläneet asunnottomina viimeksi kuluneet toistakymmentä vuotta. Lähes kymmenen vuotta heidän kotinsa on ollut pieni koija Helsingin laitamilla tavallaan idyllisessä metsämaisemassa. He ovat kumpikin myös alkoholisteja, tosin he eivät juo alituisen. Matti ja Liisa ovat varsinaiset ”taistelevat virtaset”, varsinkin juomakauden aikana. Liisa valittaa Matin väkivaltaisuutta. Joskus hänellä on silmä mustana. Toisaalta kuitenkin Liisa odottaa huolissaan, jos Matti viipyy liian kauan reissuillaan. Sitä paitsi asuminen yksin etäällä olevassa kojassa pelottaa Liisaa syyspimeällä. Lähistöllä ei ole edes puhelinkoppia, josta voisi soittaa tuttaville. Joskus uskavaiset piipahtavat kojalla, sosiaalityöntekijä harvemmin.

Koija on siisti ja kodikas, vaikkakin hyvin pieni. Sisällä on tilaa vain lattialla olevalle vuoteelle. Vaatteet ja muu tarpeellinen roikuvat seinillä muovipusseissa. Matala koija lämpiää talvipakkasilla öljylampun avulla.

Matti ja Liisa ovat päihdehuollon ongelmatapaus. Heille järjestetyt tukiasuntopaikat eivät ota onnistuakseen. Viimekertainen sijoitus kerrostaloon – tosin siitä on jo vuosia –

Kirjoitus on Alkoholitutkijain seuran ”Päihdehuolto ja kriisi” -seminaarissa 1.10.1992 pidetty alustus ja perustuu kirjoittajan kenttätyöaineistoon sekä kirjoittajan, Lasse Murron ja Pekka Sulksen yhteiseen artikkeliin (1992).

päytyi pikavauhtiseen häätöön. Naapurit olivat valittaneet heidän sopimattomasta elämäntavastaan. Nyt asuttamisen ehdoksi on asetettu se, että Matti ja Liisa muuttaisivat erilleen. Toistaiseksi ehto on ollut heille liikaa. He ovat päättäneet selviytyä kojassaan vielä jonkin aikaa.

Muutama vuosi sitten Matti löysi lähistöltä hylätyn saunamökin. Se oli kaupungin maala. Nuoriso oli viettänyt siellä pirskeitä. Kaikki paikat oli rikottu. Rakennusalan sekalaisena ammattilaisena, tosin nyt työttömänä, Matti alkoi korjata rakennusta: laittoi ikkunoihin muovit, etsi oveen lukon. Sauna oli vielä toimiva, pienen korjaamisen jälkeen. Kesäaikaan he silloin tällöin kävivät mökillä saunomassa. Matti ja Liisa haaveilivat, että siitähän he saisivat mukavan asunnon, jossa sopisi jopa seisomaan suorana ja jota voisi lämmitellä.

Eräänä päivänä tuli kaupungin työmiesten partio ja naulasi mökin kaikki lävet kiinni niin tiukkaan, että sen jälkeen saunan lämmitykseen ei ole ollut asiaa.

Se päihdehuollon kriisi, josta haluan tässä puhua, on nimenomaan sosiaali- ja asuntopoliitiikan ja niiden yhteenkietoutumisen kriisi. Se ilmenee monin tavoin ja usein hyvin paradoksaalisena.

Ensimmäisenä paradoksi: vaikka maassamme on rakennettu ja rakennetaan kansainvälisesti katsoen asumispinta-alaltaan pieniä asuntoja, on niitä kuitenkin liian vä-

hän. Pieniä, vähävaraisille hinnaltaan sopivia asuntoja ei ole markkinoilla tarpeeksi. Ilmeinen ratkaisu olisi tällaisten asuntojen tuotannon lisääminen ja niiden hankkiminen vanhasta asuntokannasta tarvitsevien käyttöön. Tämä politiikka yksinään johtaa kuitenkin siihen, että asunnot pienenevät entisestään, mikä ei voi olla hyvinvointipolitiikan tavoitteena. Viime kädessä ongelma ei ratkea, ennen kuin asumiskustannukset saadaan kohtuulliselle tasolle, niin että kansalaisilla on varaa hankkia myös tilavampia asuntoja. Paine pienasuntomarkkinoilla – sekä omistustettä vuokra-asuntomarkkinoilla – on suuri juuri siksi, että neliohinnat ovat liian kovat, ja siksi kansalaisten on tyydyttävä pienempiin asuntoihin. Siirtyminen asuntomarkkinoiden säätelystä markkinaohjaukseen on johtanut markkinoiden kaaokseen, mitä ei voida pitää yhteiskuntapolitiikasta järkevänä. Markkinat eivät ole itsetarkoituisia. Matilla ja Liisalla ei ole kuitenkaan ollut mahdollisuuksia liikkua markkinoilla ja etsiä juuri heille parasta asuntoa, sopivan kokoista ja sopivan etäisyyden päässä muista kansalaisista.

Asunnottomuus johtuu siis asuntojen puutteesta, mutta miten siitä tulee sosiaalihuollon ongelma? Se selittyy toisen paradoksin kautta. Se on siinä, että asunnottomuuden aiheuttamia ongelmia on käsitelty muuna kuin asunnon puutteesta johtuvana poikkeavuutena. Tämä on yksi mm. päihdehuollon sisään rakennettu kriisin siemen. Varsinkin 1960- ja 1970-luvulla sosiaalihuollon professionalisoituminen ja hoito-optimismi johtivat laitoshoidon (huoltolat, parantolat, sairaalat) nopeaan kasvuun, laitosasuttamiseen. Sitä on vain vähitellen onnistuttu vähentämään. Erityisesti Suomelle tyypillinen laitosasumisen muoto on ollut vankila.

Toisaalta taas sosiaaliin ongelmiin on tarjottu ratkaisuksi pelkästään asuntoa. Tuloksena on ollut haittoja ja leimautumista ongelmallisille itselleen sekä häiriötä ympäristölle, kuten Matin ja Liisan tapauksessa huomattiin. Tällainen voi johtaa poikkeavuuden sietokyvyn alenemiseen normaaleissa asuinyh-

teisöissä ja asumishäiriöiden kasautumista joillekin alueille.

Matin ja Liisan tapaus osoittaa, että näiden paradoksien ja nykyisen pattitilanteen takana on ongelma siitä, miten heidän sosiaalinen ongelmansa määritellään ja miten siihen tulisi puuttua. Onko kyse pelkästä asunnottomuudesta, jolloin huolloksi riittäisi asunnon etsiminen, vai tarvitsevatko he myös muunlaista tukea ja hoitoa? Nykytilanteessa he eivät saa kumpakaan.

Pattitilannetta voidaan ymmärtää Arja Jokisen ja Kirsi Juhilan (1991) pohjimmalla asuntomarkkinoita koskevan analyysin kautta. Olennaista hoidon ja huollon järjestämisessä moniongelmaisille asunnottomille on se, että ongelmien perusluonne määritellään asianosaisten yksilökohtaisiksi ominaisuuksiksi. Niin yksilökohtaisiksi, että voidaan sivuuttaa jopa pitkän parisuhteen merkitys. Diagnostisoinnilla pyritään määrittelemään asunnottoman päihdeongelmaisen asumiskyky. Staattinen ratkaisu on todeta, että asunnon on tavallaan tuomittu pysyvien ominaisuuksiensa vuoksi asumaan pohjimmaisilla asuntomarkkinoilla. Häneltä kerta kaikkiaan puuttuu kyky asua. Dynamisemmassa asumiskyvyn diagnostisoinnissa taas etsitään sellaiset asunnottomat, joilla on vielä toivoa yksilökohtaisen asumiskykynsä palautumisesta.

Matin ja Liisan tapaus panee miettimään, mitkä ovat ne odotukset ja mallit, joiden mukaan sosiaalisia ongelmia määritellään, ja miten niihin suhtaudutaan. Tietyllä tavalla omnipotentti, kaikkivoipa, valistuksellinen ajattelu lähtee siitä, että sosiaaliset ongelmat ovat voitettavissa ja että esimerkiksi asunnottomat saadaan asumaan niin kuin muukin väestö. Tämä perustuu siihen, että hyvinvointi määritellään ylhäältä ja normatiivisesti.

Mutta asiaan voitaisiin ottaa myös toisenlainen, paljon relativistisempi kanta. Nimittäin missään teollisessa tai jälkiteollisessa, kaupungistuneessa yhteiskunnassa poikkeavuutta, sosiaalisia ongelmia ja niihin liittyviä pulmia ei voida kokonaan poistaa. Mutta niiden kanssa voidaan tulla toimeen ja niitä voidaan

lieventää. Tämä perustuu siihen ajatukseen, että sosiaalisia ongelmia määrittelevät ja niitä pakostakin yleistävät normit eivät koskaan tavoita jatkuvasti erilaistuvaa ja eriytyvää palvelujen tarvitsijajoukkoa saati että ne pysyisivät pakottamaan tai sopeuttamaan asiakaskunnan hallittavissa olevaan määrään sosiaalisia käytäntöjä.

Mitä tämä ongelmien kanssa toimeen tuleminen voisi tarkoittaa ilman, että sorruttaisiin huono-osaisuuden ja puutteen legitimointiin ja niiden hiljaiseen, passiiviseen hyväksymiseen?

Matin ja Liisan tarina antaa siitä joitakin viitteitä. Päälimmäisenä tulee esille, että pitäisi luottaa enemmän asunottomien omatoimisuuteen, olla sille herkempi. On otettava vakavasti se, että myös asunottomilla, kuten ihmisillä yleensä modernissa yhteiskunnassa, on monia erilaisia, mutta kulttuurisesti ymmärrettäviä toiminta- ja elämäntapoja. Asu(tta)misratkaisujen tulee olla herkkiä niiden eroille. Sosiaali- ja asuntotoimen asiakkaat eivät ole vain asiakkaita ja asutettavia, vaan omassa arjessaan erottuvia ja erottumaan pyrkiviä henkilöitä. Asumisen tavat ovat yksi tällainen ”itsetoteutuksen”, erottautumisen, muoto. Se voi ilmetä esimerkiksi nostalgisena paluuna menneen maailman yhteisö- ja elämämuotoihin. Samalla on huomattava, että koko ajan syntyy myös uudenlaista asumiskulttuuria ja elämäntapaa. Maalaiseksi hahmottuva asunnon vanha muovikassimies mieltää asumistarpeensa eri tavalla kuin koko ikänsä kaupungissa pyörinyt ”urbaani nomadi”, kaupunkilaisvaeltaja. Tutkimuksessani Helsingin asunottomista alkoholisteista paljastui, että esimerkiksi asunto-asuminen on luonnostaan tunnoton näille kulttuurisille eroille ja että sen seurauksena oikein kukaan ei viihdy asuntolassa (Kylmälä 1991).

Luonteenomaista inhimillisille sosiaalisille käytännöille on pyrkiä rakentamaan jonkinlainen homologia, rakenteellinen vastaavuus omaksuttujen kulttuuristen mallien ja konkreettisten olosuhteiden välille. Jos olosuhteet

tehdään kovin kummallisiksi, esimerkiksi tarjoamalla asunto-ongelmiin hoitoa ja terapiaa, on seurauksena myös kummallisia arkisia käytäntöjä, näennäisesti järjettömältä tuntuva toimintaa. Kuitenkin se voi olla ymmärrettävää toimijan itsensä perspektiivistä.

Tällainen ”erojen politiikka” (Eräsaari 1990), kiinnittyminen kansalaisten omiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin jäsenyksiin maailmastaan, on haaste sosiaalipolitiikalle. Sosiaalipoliittiset instituutiot, hoito ja huolto, ja niiden määritelmät ja diagnoosit ”hyvästä elämästä” ovat vain yksi asunottomien elämäntapaan vaikuttavista tekijöistä. ”Erojen politiikasta” lähtevä sosiaalipoliittinen toiminta ei siis kiinnity yksinomaan niihin. Normatiivisten hyvinvointimääreiden ja niistä kumpuavien ongelmanmäärittelyjen sijaan olisikin hedelmällisempää puhua siitä, kuinka ihmiset ongelmineen ylipäätään selviävät (Simpura 1991). Ja siinä asianomaisten omat resurssit ovat ensiarvoisia.

Se, mitä Matin ja Liisan tapauksessa olisi sosiaalihuollon toimesta voitu – edellä lausuttu mielessä pitäen – tehdä, olisi ollut tutkia, mitä mahdollisuuksia heillä olisi todella ollut muuttaa itse löytämäänsä mökkiin. Se olisi kuitenkin edellyttänyt uudenlaista viranomaiskäytäntöä: joustavaa yhteistyötä kunnan sosiaali- ja kiinteistötoimen kesken. Tarinan jatko olisi voinut olla vaikka seuraava: Matti alkaa kunnostaa mökkiä toden teolla, ennalta ehkäisevä toimeentulotuki tulee osaksi vaikka rakennustarvikkeina kaupungin varastolta. Oman kodin rakentaminen vie huomion, ja ryypäminen, jos nyt ei kokonaan unohdu, ainakin vähenee. Ja jos elämä käy liian kovaääniseksi, lähistöllä ei vieläkään ole naapureita häiriintymässä. Asuminen on nyt itsestä kiinni: polttopuutkin pitää hankkia jostakin, jos ei mieli paleltua. Pikainen vilkaisu nykyiseen, hyvin hoidettuun koi-jaan osoittaa, että asumisen taitoja on vielä runsaasti jäljellä.

Matille ja Liisalle tarjottiin jossakin vaiheessa tukiasunto kerrostalossa. Ammattiaut-tamisen käsittein kyse oli ehkä liian pitkistä

hypystä portaittaisen kuntoutusmallin tika-
puilla. Olisi pitänyt edetä vähittäisemmin,
ehkä ensin hoito- tai huoltokotiin ja sieltä sit-
ten itsenäisempään asumiseen. Näinhän nor-
maalisti kai ajatellaan. Mutta tästä etenemis-
urasta yleisenä normina voisi luopua ja ajatel-
la sen sijaan, että joskus pohjimmaiset asun-
tomarkkinat tarjoavat kulttuurisesti ja sosiaa-
lisesti osuvamman ja toimivamman perustan
asunnottoman ongelmien ratkeamiseen tai
lievittämiseen. Miksei esimerkiksi joukko-
majoitusasumista itsessään voisi kehittää on-
nistuneeksi asumismuodoksi niille, jotka siitä
saavat jotakin. Nythän asuntolat mielletään
vain välivaiheen ratkaisuksi matkalla kohti
kehittyneempiä ja normaaliempia asumisen

KIRJALLISUUS

Eräsaari, Risto: Sosiaalisen edistämisen politiikan
rajat. Sosiaalipoliittikka. Sosiaalipoliittisen yhdis-
tyksen vuosikirja 15 (1990), 5–33

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi: Pohjimmaiset
asuntomarkkinat. Diskurssianalyysi kuntatason
viranomaiskäytännöistä. Helsinki: Sosiaaliturvan
keskusliitto, Asuntohallitus, 1991

Kylmälä, Jouni: Asunnottomien alkoholisten
elämää yhteiskunnan ja valtion reunalla. Helsin-

muotoja. Asuntoloiden kehittäminen on sitä-
kin tärkeämpää, kun muistetaan se tosiasia,
että asuntoloissa on paljon väkeä, joka asuu
siellä jopa vuosikymmeniä. Kuinka siis tehdä
asuntolasta enemmän koti, sen sijaan että tuu-
dittaudutaan pätemättömään ajatukseen, että
ne toimivat pelkästään välivaiheen asuntona?
Voisiko samaa ajatella myös koiija-asumisen
suhteen tai mistä tahansa portaittaisen mallin
tasanteesta?

Matin ja Liisan tapaus kai odottaa vieläkin
ratkaisuaan: tarjolla olleet asumisvaihtoehdot
ovat olleet jo lähtökohdiltaan mahdottomia.
Pariskunnalta puuttuu ”riittävä” kyky asua
kerrostalossa, eikä se halua erota ja muuttaa
erilleen tuki-, hoito- tai huoltokotiin.

gin pultsareiden maailmaa etsimässä. Sosiologian
liseniaattityö, Helsingin yliopisto 1991. Julkaise-
maton

Kylmälä, Jouni & Murto, Lasse & Sulkunen,
Pekka: Asunnottomuus ei poistunut 1991 – Mitä
pitäisi tehdä? Sosiaaliturva 80 (1992): 11, 4–12

Simpura, Jussi: Kuka päättää mitkä ovat sosiaa-
lisiä ongelmia? Sosiaalinen aikakauskirja 85
(1991): 1, 5–14.